

Лук'янчиков Є Д. Тактика подолання протидії розслідуванню / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання». (м. Острого, 13-14 листопада 2015 р.). – Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозіка академія», 2015. - С. 193-195

Якісні зміни у структурі і характері злочинності, ускладнення умов роботи з розкриття та розслідування злочинів, що обумовлюється активним поширенням корупції, вимагає пошуку нових рішень та активних заходів щодо удосконалення роботи правоохоронних органів.

Характерною рисою сучасного досудового провадження є активна протидія розслідуванню з боку заінтересованих осіб. Її подолання є похідним елементом об'єктивного процесу доказування причетності особи до злочину. Поняття «протидія розслідуванню» вперше сформульовано В. М. Карагодіним, який розглядав її як елемент злочинної діяльності, що не охоплюється способом вчинення злочину, визначив її природу, мотивацію, форми і способи [1], а О. Л. Стулін розробив класифікацію даного явища [2, с. 37-41].

Подолання або нейтралізації протидії розслідуванню потребує відповідної тактики, яка в загальному вигляді полягає в умінні переграсти, «перехитрити» протидіючу сторону за рахунок маскуванню своїх намірів, введенням в оману, спонуканням до відповідних дій і т.п. Для цього слідчий повинен мати у своєму арсеналі психологічні прийоми, щоб подолати протидію розслідуванню.

Якщо розглядати тактику як уміння «перехитрити», «переграсти» протидіючу сторону доцільно проаналізувати питання щодо допустимості, рівня і умов застосування хитрощів в тактичних прийомах криміналістики.

В тлумачних словниках «обман» розглядається у двох аспектах. По-перше, як дії особи, яка намагається ввести когось в оману неправдивими словами, вчинками, діями і т. ін. У другому - як хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим відображенням її органами чуття або уявний образ чого-небудь, що помилково сприймається як дійсний [3, с. 642, 670].

Помилкове уявлення може сформуватися у особи під впливом різноманітних чинників, які на неї впливають в процесі розслідування. Деякі з них безпосередньо передбачені законом (необхідність роз'яснення обставин,

що пом'якшують відповідальність, нерозголошення даних досудового слідства тощо). Інші чинники обумовлюються міркуваннями тактичного характеру. Вони пов'язані з такими діями, звичайно в межах закону, які дозволяють сформуванню у особи помилкове сприйняття того, що відбувається. Такі умови і обставини у більшості випадків створюються штучно, містять у собі елементи невизначеності але ґрунтуються на об'єктивних процесах і явищах. Наочним прикладом цього може бути побічний допит, сутність якого полягає у з'ясуванні інформації про обставини, прямо не пов'язані з предметом допиту, але такими, що мають значення для встановлення істини.

Можливість застосування тактичних прийомів, які неоднозначно оцінюються особою, вирішується по-різному. Так, М. Б. Вандер негативно ставиться до тактичних рекомендацій, які пов'язані з використанням юридичної неграмотності, низького рівня освіти та інтелектуального розвитку особи. В сучасних умовах, зазначає він, доводиться стикатися з високоосвіченими злочинцями (у тому числі такими, що мають юридичну освіту), які володіють витонченим інтелектом та психологічною проникливістю. Вони легко розгадують різноманітні тактичні «пастки» слідчого [4, с. 10-15]. На жаль, конкретних пропозицій щодо можливості застосування нових тактичних прийомів для подолання протидії розслідуванню в роботі не пропонується.

Дещо по іншому до можливості застосування тактичних прийомів, що відносяться до так званих психологічних хитрощів, або пасток ставиться М. І. Порубов. Сутність їх полягає у тому, пише він, що від допитуваного тимчасово приховується істинна мета допиту, формується хибне уявлення про наявність або, навпаки, відсутність у слідчого доказів. Досягають цього створенням певної ситуації при допиті, показом предметів, аналогічних тим, які мають відношення до злочину, і т.д. Критерієм правомірності прийомів, заснованих на створенні уявлень, має бути абсолютна недопустимість з боку слідчого повідомлення будь-яких перекручених відомостей, стверджень, оперування брехливими посилками, створення штучних ситуацій, що виключають можливість правильного висновку. Хитрість, якщо її розуміти як

винахідливість слідчого, є етично виправданим елементом тактичного прийому на учасників кримінального процесу [5, с. 5].

Слід зазначити, що правової заборони застосування дій, які можуть бути неоднозначно оцінені особою в сучасній практиці не існує. Так, ч. 2 ст. 11 КПК України забороняє під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність, а стаття 373 КК України передбачає кримінальну відповідальність за примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку особи, яка проводить дізнання або досудове слідство. У коментарі до даної статті до незаконних дій відносять шантаж, обман, гіпноз, незаконне обмеження прав потерпілого, його підкуп тощо [6, с. 936]. Віднесення тих або інших дій до незаконних має важливі правові наслідки, а саме, передбачає не моральну, а кримінальну відповідальність. Саме тому перелік незаконних дій має бути чітко визначеним у законі подібно до того, як це зроблено щодо обставин, які обтяжують покарання (ст. 67 КК), або до визначення поняття «катування» у ст. 1 Конвенції проти катування та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих людську гідність видів поводження і покарання.

Подібний підхід має бути і при визначенні змісту обману. Перелік дій, які можуть бути неправильно оцінені особою і заборонені до застосування має бути вичерпним. Неможливо, щоб у правовій державі у кожному випадку віднесення тих або інших дій до незаконних залежало від розсуду судді або слідчого навіть якщо вони достатньо підготовлені спеціалісти. Невизначеність дій і прийомів, які заборонено застосовувати в процесі розкриття злочинів штучно стримує ініціативу слідчих і співробітників оперативних підрозділів. Вони є потенційними заручниками нечітко визначеної норми і несумлінних посадових осіб, що її застосовують у відповідності зі своєю правосвідомістю, а інколи і на замовлення.

Слушно зазначає В. О. Коновалова, що в практиці розслідування існують тактичні прийоми, які побудовані на приховуванні певної частини інформації, якою володіє слідчий і яку він може використовувати на етапі, що уявляється йому найбільше сприятливим для досягнення поставленої мети. Так, при допиті підозрюваного слідчий не зобов'язаний повідомляти інформацію, якою він володіє, для підтвердження або обґрунтування підозри [7, с. 139]. Такий підхід ніяким чином не обмежує права особи на захист від підозри і вона може його з успіхом реалізувати. Особа має право на захист саме від підозри, а не доказів, на яких вона ґрунтується.

Викликати неоднозначну оцінку допитуваної особи можна повною або частковою демонстрацією предметів або документів, які називають «психологічним реагентом». Заздалегідь неможливо передбачити усі форми діяльності і поведінки слідчого, які можуть бути неправильно (перекручено) сприйняті особою, що бере участь у слідчій дії, а тому необхідно визначити критерій допустимості психологічного впливу на досудовому провадженні. Ним, як слушно зазначає В. Г. Гончаренко, слід розглядати можливість або неможливість свободи вибору особою своєї позиції у спілкуванні, висловлювань, вчинків, поведінки, якщо певні обмеження прямо не передбачені законом [8, с. 63]. За будь-яких умов особа повинна мати можливість вільно сприймати інформацію, аналізувати її і без примусу приймати рішення. У будь-який час підозрюваний може відмовитися давати показання, якщо для цього з'являться відповідні підстави. Відповідно до ст. 63 Конституції України правом відмовитися давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів можуть скористатися свідок і потерпілий.

Підсумовуючи зазначимо, що психологічний вплив є невід'ємним елементом як слідчої тактики взагалі, так і кожного конкретного тактичного прийому зокрема та сприяє подоланню протидії розслідуванню. Форма, методи і прийоми його застосування мають відповідати загальному критерію допустимості тактичних прийомів у кримінальне провадження.

Список використаних джерел:

1. Карагодин В. Н. Основы криминалистического учения о преодолении противодействия предварительному расследованию: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Карагодин В. Н. - Екатеринбург, 1992.
2. Стулин О. Л. Классификация видов противодействия / Стулин О. Л. // Рос. следователь. 1999. - № 5. - С. 37-41.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002.
4. Вандер М. Б. Особенности расследования преступлений в современной криминальной обстановке / М. Б. Вандер // Вестник криминалистики. Вып. 3 (7). - М. : Спарк, 2003. – С.10-15.
5. Порубов Н. И. Криминалистическая тактика: этические проблемы / Н. И. Порубов // Проблемы криминалистики: Сб. науч. тр. – Мн. : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2003. – С. 4-8.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Каннон, А.С.К., 2001.
7. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология / Коновалова В. Е. – Х. : Консум, 1999.
8. Гончаренко В. Г. Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України / Гончаренко В. Г. – К. : Академія адвокатури України, 2008.